

Семиотика пройшла уже достаточний тривалий шлях розвитку. Предпосылки її уже мають місце в роботі американського логіка і математика Пірса. (1899-1914). Которий одночасно був основоположником такого філософського течія як прагматизм. В 20-і роки 20-го століття, завдяки зусиллям логіка і математика Морріса, і представників львівської варшавської школи логіків (прежде всего Котарбинського) семиотика стає самостійною науковою дисципліною. В 20 столітті помітну роль в розвитку семиотики зіграв російський учений і філософ Ю.М. Лотман [1].

Немає сумніву, що дослідження семиотических проблем сучасності будуть продовжуватися і в подальшому. Тому вважаю даний науковий семінар заслуженою акцією, присвяченою цій проблемі.

-
1. Лотман Ю.М. Избранные статьи Т. 1. – Таллин, 1992 (Семиотика культуры и понятие текста).
 2. Лотман Ю.М. Люди и знаки (В кн. Лоцман Ю.М. Семиосфера. – СПб. : Искусство, 2010 и Лотман Ю.М. Статьи по семиотике культуры и искусства. – СПб, 2002).
 3. Попович М.В., Кримський С.Б., Йолон П.Ф. Теорія смислу в гуманітарних та інтенціональних моделях в точних науках. За ред. академіка М.В. Поповича. – К. : Наукова думка, 2012.
 4. Дайсон Э. Жизнь в эпоху интернета. – Москва, 1998.
 5. Фрумкин К.Г. Глобальные изменения в мышлении и судьба текстовой культуры // Ineterum, 2010. – № 1. – С.26-36.

Самандас Н. В.,

кандидат наук з державного управління,
доцент, доцент кафедри публічного
управління і гуманітарних наук
(Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв)

РОЛЬ МЕТАФОРИ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Роль метафоричного мислення, а також мислення за аналогією є одним з найбільш цікавих феноменів в контексті досліджень сучасних природничих наук. Найбільш показовим в цьому відношенні є використання когнітивних аспектів для поширення розуміння складних наукових понять та явищ для широкого загалу, але при цьому без втрати дисциплінарного значення. Аналіз того, як породжується «новий сенс» в рамках аналогового або метафоричного висловлювання і який потенціал подібне породження має для «фактичного» наукового сенсу – це питання, яке є давно на часі.

За промовистим висловом Е. Шредінгера, науковець повинен з пильною увагою ставитись до повсякденної мови аби генерувати нові значення, доступні

для широкої публіки. Адже наука бере початок з повсякденного досвіду і лише згодом продовжує своє існування у більш «тонкій та вишуканій» площині суто наукових засобів виразності [1]. Та й самі науковці не уникають говорити та міркувати у термінах буденної мови. В. Гейзенберг був переконаний у необхідності використовувати апріорні форми класичної мови та застосовувати їх для передачі наукового досвіду змінюючи їх першопочаткове значення [2].

Поширенню передових наукових концепцій серед непрофесійного загалу сприяє використання як лінгвістичних особливостей формалізованих мов науки, так і, перш за все, аналогічних та метафоричних форм, що запозичуються з поезії, літературної критики, психології [3]. Використання метафор у когнітивній сфері як аналітичного інструменту свого часу було детально розроблено Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, які стверджували, що наша звичайна концептуальна система в значній мірі метафорична. Всі наші думки і знання або виникають безпосередньо з нашого чуттєвого досвіду, або усвідомлені та структуровані в термінах інших понять: «Наша звичайна концептуальна система, в рамках якої ми думаємо і діємо, носить принципово метафоричний характер» [4]. Метафорична форма не може бути витлумачена лише як окремих випадок мовного епітету. Вона використовується в повсякденній мові з суттєвою систематичністю, структуруванням нашого звичайного досвіду складною системою відображення між концептуальним доменами («відображення крос-домену»).

То чи може концептуальна метафора бути потужним і надійним інструментом для аналізу і оцінки якості форм наукової аналогії з точки зору використання у природничих науках? Чи може цей підхід через якийсь рекурсивний процес призвести до зосередження на тих значущих когнітивних аспектах, які характеризують і деталізують природничі науки як цілком інтелігібельні?

Для прояснення сенсу даних питань варто звернутись до певного досвіду виразності у окремих природничих науках.

«...Протягом останніх 50 років невелика з кожним роком збільшується група фізиків, в тому числі і я сам, які вивчають ідею того, що в дійсності не існує. Те ж саме стосується і руху: припущення полягає в тому, що і він теж є чистою ілюзією. Якби ми могли побачити універсум таким, яким він є насправді, ми побачили б, що він є статичним. Ніщо не рухається і ніщо не змінюється. Це дуже гучні твердження, тому основна частина моєї книги присвячена обговоренню фізичних аргументів (викладених настільки просто, наскільки це взагалі можливо), на основі яких я і інші прийшли до таких висновків. В останньому розділі я коротко, через поняття “капсула часу”, викладаю теорію того, як статичний універсум може, тим не менш, бути сповненим руху і змін» [5, с.39]. Цей концептуальний вислів Джуліана Барбура

з його знаменитої книги «Кінець часу» промовисто ілюструє використання продуктивних метафор у науці. Поняття «капсула часу» демонструє читачу принципову суперечку між фізиками стосовно природи часу, коли одні стверджують що «час відбувається навіть тоді, коли нічого не робить», а інші наполягають що «якщо нічого не відбувається, то й час зупиняється». Чи потрібні якісь зміни для того, аби усвідомити час? Адже зміни ми сприймаємо як те, що відбувається навколо нас, а не у часі. Простіше кажучи, для нас час не існує в принципі. Книга Барбура вражає навіть на тлі парадоксальних відкриттів у сучасній фізиці, адже вона ставить під сумнів найбільший внесок А. Ейнштейна про просторово-часовий континуум, але також вона вказує на вирішення одного з найбільших парадоксів сучасної науки – прірву між класичною та квантовою фізикою. Адже Барбур вказує що «святий Грааль» фізиків – об'єднання загальної теорії відносності Ейнштейна з квантовою механікою – цілком може означати «кінець часу». І метафоричне поняття капсули часу покликане продемонструвати цей парадокс всіма можливими засобами виразності.

В цілому, сучасна наука використовує цілу низку метафор як засобів демонстрації та доведення певних природничих положень. Часто модна зіткнутись з тим, що у тих наукових галузях, в яких досягнення або дані неможливо довести завдяки публічному експерименту, міцно «поселились» котики, метелики та к'юльки. Наука стає занадто складною, отже аби зрозуміти та пояснити її треба або нагромаджувати вузькодисциплінарну термінологію, або використовувати формалізовану мову науки, недоступну широкому загалу. Тому використання метафор як наочних та простих образів, що відображають складні явища призвело до появи таких – не побоїмося цього слова – гранднарративів сучасної науки як «кіт Шредінгера», «атомарна модель Сонячної системи», «чорна діра», «мережева культура», «метелик, що викликає торнадо», «первісний бульйон», «сфера, яка викривляє», «читання геному» тощо.

Тож варто зазначити, що концептуальний потенціал метафори, як свідчить природничонауковий досвід останніх століть, може бути не лише інструментом для оцінки якості наукових досліджень та широкого поширення їх результатів. Він також допомагає зосередитись на тих значущих когнітивних аспектах, які характеризують або уточнюють буквальні значення у науці. І безумовне майбутнє в цій сфері належить синергетичній єдності, глибокій міждисциплінарній взаємодії між природничими науками та логікою і лінгвістикою.

1. Schrödinger, E. (1950). What is an elementary particle? Endeavour, 9, 109-111.

2. Heisenberg, W. (1961). Planck's discovery and the philosophical problems of atomic physics. In W. Heisenberg, E. Schrödinger, M. Born, & P. Auger, *On Modern Physics* (pp.3-19). London: Orion Press.
3. Ghiazza, S. (2005). *La metafora tra scienza e letteratura*. Firenze: Le Monnier Editore.
- Haglund, J., Jeppson, F., & Strömdahl, H. (2010). Different senses of entropy – Implications for education. *Entropy*, 12(3), 490-515.
4. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
5. Barbour, J. (2001). *The End of Time: the Next Revolution in Physics*. New York: Oxford University Press.

Стояцька Г. М.,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

МЕТАФОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ТА ЇХ КОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Метафоричність мислення не є певним цілеспрямованим підходом до світопізнання. Якщо зводити розуміння метафори як до одного з видів тропів, то складається враження що вона є лише одним з відносно вдалих інструментом передавання або шифрування інформації. Особливо корисною вона зазвичай постає у ситуації недоцільності (vs небезпечності) директивного висловлювання або у невербальному контексті. Але аналіз низки літературних, історичних та філософських першоджерел розкриває набагато більше поле застосування, безліч варіантів, що не зводяться лише до словникового або мовленнєвого потенціалу. Втім, в якому б виміри ми не намагались проаналізувати функціонування метафори, завжди залишатиметься основна проблема – відношення між основним значенням слів або речень з одного боку та значенням висловлювань дієвця (того, хто говорить, промовляє) з іншого. Саме цю амбівалентність відзначав Дж. Сьорль, аналізуючи метафоричні висловлювання: «Проблема функціонування метафори є приватним випадком більш загальної проблеми – а саме, прояснення того, як різняться значення у розумінні комунікатора і власні значення висловлювання або слова» [1, с.92]. Іншими словами, це окремий випадок як проблеми пропозиційних функцій, так і мовленнєвих актів.

Варто відзначити суперечливий характер метафори як інструменту пізнавальної діяльності. Фактично, використовуючи метафору як засіб доведення або аргументації, суб'єкт комунікації має враховувати амбівалентність сприйняття реципієнта – навіть усвідомлюючи, що в акті